

راه‌های نرفته در وقف علمی/ پژوهش می‌تواند صدقه جاریه باشد

موضوعی که تاکنون به ندرت در عرصه موقوفه‌های مرتبط با تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته، وقف برای پژوهش‌های علمی است.

موضوعی که تاکنون به ندرت در عرصه موقوفه‌های مرتبط با تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته، وقف برای پژوهش‌های علمی است.

به گزارش خبرگزاری مهر، آموزش و پژوهش همواره یکی از عرصه‌های اصلی وقف بوده است، واقفان از قدیم‌الایام، موضوع آموزش و گسترش علم را به عنوان یکی از موارد سفارش شده در متون دینی، مدنظر قرار می‌دادند؛ با این حال موضوع توجه به آموزش و پژوهش در عرصه وقف، تنها به ایران و اسلام اختصاص ندارد و در سایر نقاط دنیا نیز می‌توان موارد مشابه فراوانی یافت.

آنچه موضوع بحث ماست اهمیت توجه به آموزش و پژوهش در عرصه وقف نیست، چرا که این موضوع نیازی به تجزیه و تحلیل نداشته و ندارد و در ذهن تمامی واقفان گذشته، حال و آینده، از جایگاه ویژه و منحصر به فردی برخوردار است. رویکرد بحث ما نیاز مبرم تغییر ساختار و سازوکار موقوفه‌ها و بررسی استفاده مؤثرتر از ظرفیت وقف برای گسترش آموزش و پژوهش در دوران ماست.

منظور از تغییر سازوکار موقوفه‌ها، خروج از نیت واقف برای تبدیل آن به امور دیگر نیست، موقوفه‌هایی وجود دارند که به دلیل گذشت زمان، زمینه اجرایی خود را از دست داده‌اند؛ مثلاً حمام‌هایی را در نظر بگیرید که در شهرها و روستاها احداث شده و برای نگهداری آن‌ها موقوفه‌هایی نیز وقف شده‌اند و اکنون به دلیل ساخت حمام در منازل و گسترش بهداشت عمومی، محل استفاده نیستند، گاه موقوفه‌هایی وجود دارند که به دلیل گذشت زمان، اصولاً نیت واقفشان مشخص و معلوم نیست، در این موارد می‌توان با اذن حاکم شرع عایدات موقوفه را در مسیر عام‌المنفعه صرف کرد و توجه به آموزش و پژوهش می‌تواند یکی از مهمترین امور عام‌المنفعه باشد.

لزم در نظر گرفتن تغییر فضای آموزش و پژوهش

باید توجه داشت که فضای آموزش و پژوهش و نیازهای آن دیگر شباهتی به سده‌های گذشته ندارد، درواقع تغییر بنیادین نظام آموزش و پژوهش، تمرکز مدارس قدیمه بر علوم دینی و به طور محدودتر علوم انسانی را از بین برده است. با این حال هنوز هم تمرکز موقوفه‌های مربوط به آموزش و پژوهش بر تأسیس مدارس علمیه و رونق آن‌هاست، این مسئله اگرچه لازم و ضروری است اما باعث نادیده گرفتن سایر عرصه‌ها شده است، حمایت واقفان از آموزش و پژوهش معمولاً برساخت و گاه تجهیز مدارس تمرکز دارد، حال آن که مدرسه‌سازی باوجود تمام محسناتش، تنها عرصه وقف برای آموزش و پژوهش نیست.

بورس‌های تحصیلی

بورس‌های تحصیلی یکی از مهم‌ترین عرصه‌هایی است که می‌توان جریان برکات موقوفه‌ها را در آن جاری کرد، پرداخت هزینه تحصیل و حتی مخارج مورد نیاز خانواده دانش‌آموز یا دانشجوی محروم، البته به صورت محدود، می‌تواند یکی از این عرصه‌ها باشد.

متأسفانه کمتر موقوفه‌ای را در کشور سراغ داریم که اختصاصاً برای تشویق و ترغیب جوانان مستعد مناطق محروم و هدایت آن‌ها به سوی تحصیل و خدمت در این مناطق وقف شده باشد، آنچه در قالب بورس و حمایت‌های مالی شاهد آن هستیم بیشتر کمک‌های مربوط به امور خیریه است، کمک‌هایی که فاقد بنیان مالی دائمی بوده و با نقصان متولیان جمع‌آوری یا خیرین، به هر دلیلی، نقصان می‌یابند.

این در حالی است که در کشورهای اروپایی و آمریکا، صدها وقف جهت تأمین بورس تحصیلی برای حمایت از دانشجویان و دانش‌آموزان وجود دارد که زمینه رشد و ترقی بخش‌های محروم جامعه یا هدف‌های مورد نظر واقف را فراهم کرده‌است.

این موقوفه‌ها، با هر دلیلی، گاه افراد خارجی یا غیر مسیحی را نیز در کانون حمایت خود قرار می‌دهند و زمینه را برای گسترش نفوذ فرهنگ خود در مناطق دیگر دنیا مهیا می‌کنند، نمونه مشهور این نوع از بورس‌های تحصیلی را می‌توان در بورس‌های مختلف و متنوع خاندان راکفلر در آمریکا مشاهده کرد.

در این بورس‌ها حتی سهمیه‌های مجزایی برای دانشجویان آسیایی و آفریقایی تبار پیش‌بینی شده است، یکی دیگر از سازمان‌هایی که بخشی از آن در قالب وقف منویات خود را از طریق اعطای بورس به افراد مورد نظرش دنبال می‌کند، بنیاد سوروس است که بیشتر ما از رویه و رویکرد آن اطلاع داریم!

این در حالی است که سهم ما از موقوفه‌های این‌چنینی در کشور بسیار محدود است، حال آن که می‌توان با هدایت صحیح موقوفه‌ها زمینه تربیت نیروی انسانی متخصص برای نقاط محروم کشور را مهیا کرد و با نگاهی وسیع‌تر، حتی می‌توان برنامه‌های فرهنگی بلندمدت‌تری را در سایر کشورها دنبال نمود.

پژوهش می‌تواند صدقه جاریه باشد

موضوع دیگری که تاکنون به ندرت در عرصه موقوفه‌های مرتبط با تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته، وقف برای پژوهش‌های علمی است، محدودیت بودجه‌های تحقیقاتی کشور باعث عدم توانایی دولت برای پوشش تمام حوزه‌های پژوهشی می‌شود، متأسفانه نگاه مردم ما به مقوله پژوهش و گسترش فناوری‌ها، نگاهی سطحی و غیردقیق است.

مطابق قانون اساسی دولت موظف است زمینه آموزش رایگان را برای تمام ایرانیان تا پایان متوسطه و پس از آن تا پایان دوران دانشگاه تا رسیدن به خودکفایی کشور ادامه دهد. (اصل 30 قانون اساسی: دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سرحد خودکفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد.)

این الزام قانونی باعث غفلت از توجه به تلاش‌های مردمی در این عرصه بسیار حساس شده است، باید توجه داشت که بخش خصوصی و نهادهای غیرانتفاعی که می‌توانند در قالب وقف نیز فعال شوند و به دانش‌آموزان نخبه خدمات ویژه ارائه کنند، چندان مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

یکی از فعالیت‌های سازمانهای متولی اوقاف با استفاده از اوراق وقف و ایجاد موقوفه‌های مشارکتی می‌تواند فعالیت و تدوین وقف‌هایی در این راستا باشد، تعیین جوایز سالانه برای تقدیر از نخبگان مناطق محروم و اعطای بورس تحقیقاتی یا تحصیلی به آن‌ها با اتکا به نهاد مقدس وقف، می‌تواند زمینه‌ساز نهضتی علمی و فرهنگی در کشور شود که شهد آن قرن‌ها قبل با هدایت صحیح موقوفه‌ها و ایجاد مدارس قدیمی کام مسلمانان را شیرین کرده بود و در بستر آن دانشمندانی نظیر ابن‌سینا، رازی و بیرونی پرورش یافتند.

موقوفه‌هایی که به منظور تقویت پژوهش وقف می‌شوند، می‌توانند تا حدود زیادی از مسائل مالی مربوط به پژوهش را حل کنند، واقفان می‌توانند با تأسیس مؤسسات علمی دانش‌بنیان و تأمین مالی آن‌ها از طریق وقف اموال، حتی به صورت مشارکتی، صدقه جاری خود را در قالب اکتشافات و اختراعات مفید برای بشریت به یادگار بگذارند؛ بدیهی است که واقفان می‌توانند از عرصه‌های متنوع این نوع از وقف برای تحقق منویاتشان بهره ببرند.*

*نویسنده: جواد نوائیان رودسری

منبع: پایگاه دبیرخانه شورای عالی فرهنگی آستان قدس رضوی